

tisto, ki dela iz njega osebnost, torej enkratno eksistenco brez vsake možnosti, da bi se ponovila.

Ta eksistenca je v resnici podvržena družbenemu; ni si je mogoče zamisliti same v sebi, neodvisne od danega kraja in časa. Absolutna eksistenca je filozofski pojem, nekakšen *poizkus in vitro*, ki se kot tak nikoli ne materializira. Hočem reči, da je eksistenca obdana z žilindrom, katere najpomembnejši sestavni deli so tisti, ki izvirajo iz družbenega. Tako se mi zdi očitno, da je družba tista, ki združuje in determinira eksistenco, namreč posameznikovo. Ko pravim »družba« in »družbeno«, mislim na strukturo, ki jo ideologija omejuje. Družbeno ni kompleks običajev, verovanj in vedenj. Nasprotno, običaji, verovanja, vedenja razmejujejo sedanje družbeno. Pravim sedanje, kajti danes vemo, da je to sestavni del epifenomena, ki se pokorava dinamiki, dinamiki *prihodnosti*.

Družbeni epifenomen, ki mu pravimo tudi *kultura*, ni v resnici nič drugega kot izraz ekonomske konvergenca in divergenca. Kultura je torej rezultat ekonomskega, hkrati pa njegova razlaga, mitologija in glorifikacija. Kultura je izraz sedanjega konsenza. Z drugimi besedami, kultura je smisel ideologije. Iz tega sklepam, da je ideologija izhodišče entitete literatura-ideja-ideologija.

3. Ideologija ni eksistenčna abstrakcija; eksistenco obvlada. Ideologija skozi eksistenco postaja literatura. Mislim, da nasprotno ni mogoče: literatura ne postaja ideologija. Kljub temu pa poraja ideje. V resnici imamo opraviti z naslednjo shemo: ideologija-literatura-ideja. Z idejo se ideologija obnovi in krog se začne znova. Ko pravim, da se ideologija obnovi, podeljujem ideji moč, da ideologijo razdira in obnavlja. To pomeni, da je človeka groza pred ideološko praznino, da pa si jo dovoljuje korigrirati.

To tudi pomeni, da posameznik, ki ga obvladuje ideologija, ni zgodovinski statist. Na ideologijo vpliva z idejo in če je, po Demokritu, produkt naključnosti in nujnosti, ni suženj usode in skrivnostnih sil. Če bi se svet po ustvarjenju še enkrat začel, ni nikakor gotovo, da bi šel po isti poti.

Če se posameznika X in Y ne bi bila rodila, ni gotovo, da bi bil svet isti. Vsemogočna ideologija je na milost in nemilost prepuščena temu zrcu peska, ki je posameznik-ustvarjalec idej: posameznik uničevalec in vnovični ustvarjalec družbenega.

4. Če priznavamo shemo ideologija-literatura-ideja in individualni vpliv na njeno ponavljanje v krogu, ali lahko potem govorimo o večnih vrednotah človeka? Relativnost ideologij ne daje lepo samo po sebi; vsaka ideologija povzdigne svojo lepoto v absolutno. Kakšna je lahko, spričo te danosti, vrednost človeka, ki jo presega in ki hoče biti večna?

Ideologija je rezultanta, sad družbenega konsenza; pokriva naravno in nadnaravno, vendar ne pokriva vseh odtenkov, ki so značilnosti posameznikov. Znotraj ideologije posameznik presega iracionalno. Za ideologijo ni skrivnosti, misterijev, nerazloženega. Ideologija racionalizira in zaseda celo področje racionalnega. Zunanega tega področja ne priznava nič drugega. Racionalno je objektivno. Posameznik je subjektivno. Kar zanima subjektivno, pripada področju iracionalnega in ideologija prepričuje posameznika, da gre za nestvarnost.

Kljub temu so ljubezen, smrt, človekovo razglabljanje o samem sebi in o življenju del njegovega ega.

To so skupni imenovalci ega skozi obdobja, civilizacije, ideologije. Gre za nerazrešljiva vprašanja, ki jih človek imenuje večna vprašanja; in ker zanje nima večnih odgovorov, predlaga večne vrednote. Tako je večna vrednota ljubezni zvestoba, ne pa strast. Večna vrednota pravčnosti je enakost pravic, ne pa spoštovanje človeka. Večne vrednote so neformalna ideologija znotraj formalne družbene ideologije, ugovor posameznika proti izvrševanju njegove svobode.

Če je ideologija suženjstvo (poseg v svobodo posameznika v korist skupnosti), so večne vrednote tako vrhunc svobode. Literatura je eden izrazov te svobode. Očitno torej postane, da ideologija ne preživi v literaturi in da literatura ne služi ideologiji. Kadar koli je hotela ideologija posvojiti literaturo, jo je ubila. Kadar koli je literatura postala glasnica ideologije, je zaplodila pošasti.

5. Pojme ideologija, literatura in ideja bi lahko torej opredelili takole:

– *ideologija* je celota, ki hoče biti totalna, zaprt sistem, dogma, v absolutno povzdignjeno objektivno. Ta skupek ima »večne« odgovore na dnevna vprašanja in do določene mere priznava deviacije, nakar si prisvoji pravico kaznovati v korist skupnosti. Ideologije se ne da ločiti od krivice oziroma od zločina. Ker gre za abstrakcijo, katere izraz pa je kljub temu zelo realen, oblikuje posameznika. Na splošno se posameznik podvrže ideologiji in neredko se zgodi, da veliki deli človeštva sprejmejo okrutne, idiotske, nehumane ideologije.

– *Literatura* je *logos*, beseda; če uporablja veljavni slovar, ga ne uporablja na dokončen način; nasprotno, ta *logos* je odprt za interpretacije. Ker so lahko interpretacije istega *logosa* različne in spadajo k različnim ideologijam, ima literatura daljši življenjski krog kot ideologija in nič nenavadnega ni, če beseda iz minulih stoletij pricurja v naše. Literatura se tako namešča zunaj ideologije in proti njej, vendar ideologijo izraža. To je področje individualne konkretnosti, ki je otipljiva, uresničljiva. To je hkrati odprtina proti popolni svobodi, razkošje domišljije, »fantasizing« par excellence. Ta aglomerat ne vpliva na družbeno, vendar ga prav zlahka zanika in je tako lahko njegov sovražnik. Literatura, tudi če se pokorava zelo strogim pravilom, tudi če ima vsiljeno tematiko, je še naprej odprt sistem, kraj, kamor lahko vsakdo prinese, kar more.

Kljub temu literatura ne sme težiti k nesmrtnosti: izraža družbeno trenutka in umre, ko se družbeno radikalno spremeni. Ni večnih del, temveč so dela, ki pripadajo isti družbeni podlagi.

– *Ideja* je rezultat *premišljenega* ali *premišljujočega logosa*; ustreza ali ne ustreza resničnosti, vendar je lahko močnejša od resničnosti; vmeša se, da bi popravila resničnost in povezala naravno in nadnaravno. Ideja nima nič subjektivnega, vendar prevzame obliko posameznika, ki jo izraža; v sami sebi nima nobene resnice, vendar predstavlja odgovor na laž. Ona podpira družbeno na eni in individualno na drugi strani; to je gibalo, ki gre od osebnega k splošnemu in vice versa. Ideja postane ideologija, kajti v sebi ima celoto in objektivno, ona predstavlja rešitev problema, prehod od nereda k redu. Zapisana ideja ima drugačno težo kot ustno izražena ideja, kajti zapisano si podvrže ustno. Zdi se, da ideja zato ponuja absolutno vsakemu posamezniku posebej in tako teži k temu, da podpira večne vrednote.

Že opisane definicije ideologije, literature in ideje – čeprav oprte na osebne premisleke – lahko pokažejo, da obstaja poseganje enih v druge, da pa je pomirljivo, če jih ne mešamo brez razločka. Ideologija je diskreditirala literaturo in ideje; ideje so, da bi se znebile ideologije, prelivale kri; literatura je napravila samomor in se tako pred vzponom idej predala molku. To kaže, da je v entiteti ideologija-literatura-ideja literatura najslabši člen.

V našem umirajočem svetu ta člen rjove v korist življenja. Literatura, ki plava proti toku, tista, ki je obsojena na optimizem, ki se oddaljuje od obstoječe ideologije, da bi predlagala ideje, ki bi jih bilo priklicati v življenje, to je literatura, ki mi je všeč.

Potreben je nov humanizem: humanizem, v katerem človek pripada svetu in v katerem bo izbrisano njegovo prvenstvo kot vrste pred živalmi in rastlinami. Literatura ima torej veliko početi in v nasprotju z Balzacom ni izčrpana nobena snov.

15. mednarodno srečanje PEN

Književnost je boj

Pohabljena Afrodita je simbol moje razdejanje domovine

Elli Panoidou, Ciper

Neposredno pred trenutkom, ko je bil končan prevod mojega govora iz grščine v angleščino, sta pri meni pozvonila dva mladeniča in povedala, da bi se rada zasebno pogovorila z menoj. »Vojaka sva,« sta rekla, »in služiva na zeleni črti, na črti, ki ločuje ciprske Turke od Grkov.« Eden od obiskovalcev je potem odprl torbico in potegnil ven zganjen list papirja. »Vzemite,« je rekel, »to so stih, pošilja vam jih turški ciprski vojak. Poskrbite za prevod in za objavo, tako da bodo njegovi bratje ciprski Grki zvedeli zanje.« Vzela sem stih. Iz naslova sem razbrala, da je posvečena Mishaulisu in Kavazoglouju, prvima mučenikom grško-turškega prijateljstva, ki so ju ubili šovinisti leta 1964, ko sta bila z avtomobilom na poti v Larnako.

Na žalost ne znam turško, zaradi česar doslej nisem bila zmožna stihov prevesti. Ne vem, če imajo takšno pesniško vrednost, vendar pa bi rada nekaj povedala. Ko sem si znova ogledala govor, ki sem ga bila pripravila za srečanje PEN kluba, sem se mu odrekla. Ne zato, ker bi bil napisan slabo in ker se ne bi ukvarjal s problemi pesništva. Bolj je šlo za govor, v katerem ni bilo nikakršne sentimentalnosti, za hladno študijo, ki se je nanašala na piščeve estetske probleme v zvezi s književnostjo boja. Analizirala sem bila vprašanje izrabljenosti besed, mnogokrat uporabljeni kliše simboli, ki so za pisca past. analizirala sem frazo, ki jo je bil izrekel veliki grški pesnik in Nobelov nagrajenec George Seferidis: »Tako zelo smo okrasili naše besede, da se zaradi pretirane teže utaplajo. Nujno bi jim bilo vrniti njihovo resnično naravo, nujno bi bilo govoriti preprosto in globoko.«

Gledano z estetske plati je bil govor zelo dober. Toda po obisku obeh mladeničev me je prevzel občutek, da sem na določen način izdala književnost boja in sam boj. Stih neznanega Ciprčana turškega porekla so mi dali dober poduk. Občutila sem, da se tedaj, ko se bojujemo za obstoj, ne trudimo poiskati novih in bleščečih orožij, ki so primerna za vojaško paradu, marveč hitimo v boj z orožjem, ki se pač najde pri roki. To pa je lahko tudi majhna krpa papirja, na kateri so napisani stih, in veliko vneme v srcu.

Književnost je torej boj. Prepričana sem, da se je veliko naših kolegov izognilo tej (velikokrat uporabljeni) temi in se raje odločilo za tiste, ki so bolj izvirne in bolj

vabljuje. Na primer, za »književnost kot igro« ali »književnost kot podvig«. V resnici bi tudi sama najraje storila tako. Vendar pa bi me potem strah pohabljenega Afrodite, simbola moje razdeljene domovine, preganjal kot neusmiljena furija.

Na Cipru imamo književnost boja. S tem se ne bi smela hvalisati, kajti ves otok je kot prizorišče, za igro in brezskrbno pustolovščino. Nebo, morje, sonce, vino, duh po jasmínu in cvetočih oranževcih. Vse to kliče k ditrambu o življenju. Vse to vabi k brezskrbnemu skoku v vznemirljivo naravo. Na enak način, kot je to storila Melody, najboljša dirkalna kobilica na Cipru. Brž ko ji je pred mesecem dni uspelo pobegniti iz hlevov razdeljene Nikozije, si je napolnila pljuča z zrakom nepričakovane svobode in jo ubrala k zeleni travi na razmejitvenem pasu. Stekla je mimo modre zastave Združenih narodov, ki varujejo to črto. V trenutku, ko naj bi dosegla rdečo zastavo turške vojske – vidite, da konji ne razločujejo barv –, je na pol poti med ozemljem ciprskih Turkov in ciprskih Grkov eksplodirala mina, ki je Melody raznesla na tisoč koscev; z Melody je ubilo tudi zrebe, ki ga je nosila v sebi.

Književnost je torej boj. Boj z vsemi njenimi estetskimi problemi, z vsemi njenimi omenjenimi možnostmi in celo če človek misli, da bi se kdo drug tega vprašanja lahko lotil bolje kot on sam, je književnost v boju živ in utripajoč organizem, ker se ukvarja s samim življenjem. Gre za tisto vrsto književnosti, ki spremlja človeka v vseh njegovih spopadih. V spopadu za svobodo, spopadu za pravico, spopadu za demokracijo, spopadu za boljše življenje.

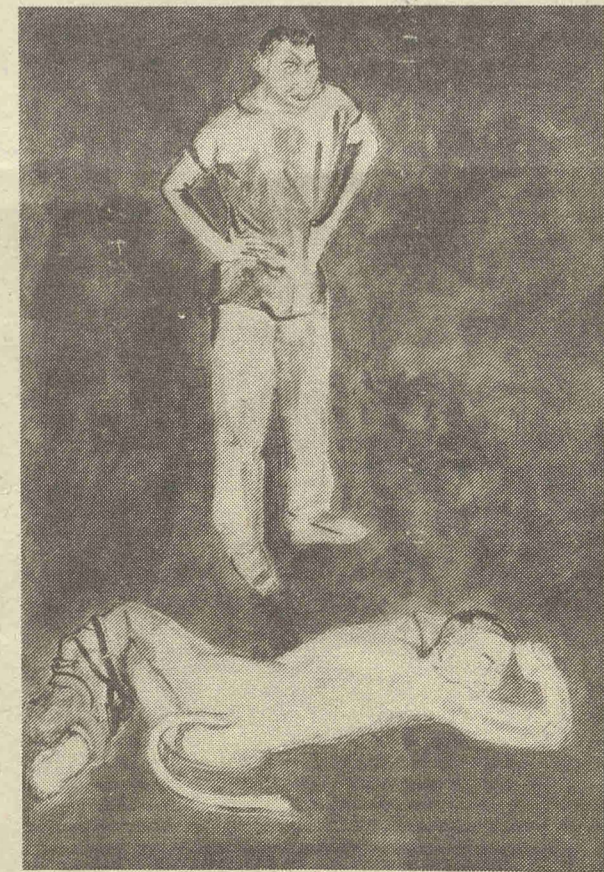
Književnost in še posebej pesništvo v boju sta naletela na ugodno ozračje po fašističnem državnem udaru in po turški invaziji na Ciper. Natisnjena je bila vrsta knjig, in to celo v najbolj težavnih razmerah, saj na Cipru zdaj ni niti založbe niti mreže za razpečevanje knjig. Gre za knjige, ki so polne močnega emocionalnega elementa, posvečenega majhni krvaveči domovini – Cipru.

Dandanašnji se je tema, ki se ponuja pisateljem, nekako spremenila: vprašanje ostaja in se še vedno vleče, zato se morajo spuščati globlje v zadevo. Delitev Cipra je razdelila obe skupnosti, grško in turško. Naloga umetnosti je, da ju spet zbliža. To pa ni lahko tako zaradi pomanjkanja skupnega jezika kot tudi zaradi pomanjkanja slehernega stika, osebnega, po pošti in telefonu itd.

Tako je književnost postala boj za to, da se obe skupnosti vnovič začneta zbliževati. Prav tako kot ljubimci tihotapimo zdaj z enega konca na drugi pisma ljubezni in naklonjenosti. Pred fašističnim udarom in turško invazijo med ciprskimi Turki ni bilo niti enega znanega pisatelja. Zdaj so se pojavili mnogi pesniki z žgocimi stih. Oni pišejo v turščini, mi pišemo grško. Ne glede na to pa govorimo isti jezik, jezik ljubezni do naše majhne skupne domovine. Govorimo jezik agonije, v strahu, da bi ta majhna, toda starodavna dežela, zibelka tolikšnega števila civilizacij, ne ostala sama, kot žrtev koristi in sebičnosti njenih sovražnikov. Govorimo jezik odločnosti in hočemo braniti našo domovino prav tako, kot mati brani svojega otroka. Našim stihom je uspelo prekoračiti mejo in priti v naklonjene roke, tako da so bili konec koncev objavljeni v majhni knjižici z naslovom »Pod istim nebom«. Stih, ki so bili predstavljeni v obeh jezikih, grškem in turškem. Književnost je boj in stih, ki so naše orožje.

Drugi govor, ki ga niste slišali, me je stal veliko dni in veliko moči. Ta, ki ste ga slišali, je bil napisan v enem jutru in isti sapi. Mislim, da boljše predstavlja književnost boja naše dežele. In rada bi se zahvalila mlademu ciprskemu Turku, ki hoče danes ostati še neznan, ki pa ga boste morda jutri lahko pozdravili kot pesnika na enem od prihodnjih srečanj PEN.

Francesco Clemente: Rudo, 1981. Z razstave »Avantgarda – transavantgarda 68-77« v Rimu

Razgledi po svetu, 28. maja 1982